

BOCCACCIOVSKÉ ROZPRÁVKY

Kolem r. 1490 přeložil Hynek z Poděbrad jedenáct novel Decameronu¹⁾ a v jejich duchu složil samostatnou Rozprávku o jedné pěkné paní, jménem Salomeny.²⁾ V prvních letech 16. století vycházejí tři boccacciovské novely z tiskárny Konáčovy. Těmto dvěma soustavnějším překladatelským činům předcházeli v polovině 15. století překlad poslední novely desátého dne Decameronu, o Valtrovi a Griseldě,³⁾ pořízený podle latinského zpracování Petrarkova z r. 1373. Hlavní postava tohoto vyprávění — nevinně trpící žena, později ospravedlněná a osvozená⁴⁾ — je charakteristická pro celou linii naší renesanční beletrie, odkud se dostává do lidového čtení.⁵⁾

Je zajímavé, že až na jedinou výjimku, tj. román *Il Filocolo*, který byl v českém překladu vydán r. 1519 u Jana Šmerhovského s názvem *Velmi pěkná nová kronika... vo veliké milosti... Floria z Hispani a jeho milé panně Biancofoře*,⁶⁾ nejsou u nás v době renesance překládána celá Boccacciova díla,⁷⁾ ale jsou z nich vybírány jen některé části. Pokud jde o první dva jménem známé překladatele boccacciovských prací, jsou mezi nimi rozdíly v zaměření na předlohu

¹⁾ Jsou to 1., 2., 3., 5., 6. a 8. povídka třetího dne, 5., 7. a 8. povídka sedmého dne, 8. povídka osmého dne a konečně 6. povídka devátého dne. Z rukopisu tzv. Neuberského sborníku je vydal Ant. Grund s názvem *Boccacciovské rozprávky* jako 7. svazek řady A knižnice Památky staré literatury české. Praha 1950.

²⁾ Vydal Ant. Grund v *Boccacciovských rozprávkách*, str. 119—122. Předtím ji nekriticky a s vynechávkami otiskl C. Zíbrt v *Českém lidu* 14, 1905, str. 456—458.

³⁾ Rukopis Nár. musea, sign. 4 D 4, je z roku 1459. Srov. J. Gebauer-B. Spiess, *Walter u Griselda* (LF 4, 1877, str. 60—68) a J. Polívka, *Dvě povídky v české literatuře XV. stol.* (Praha 1889).

⁴⁾ Protějskem mravně čistě Griseldy je pak Bryzelda, žena veskrze špatná. K tomu srov. můj článek *O vztahu mezi Trojanskou kronikou a historií o Bryzeldě*. Sborník Rodné zemi, str. 371—376. (Brno 1958.)

⁵⁾ Tak např. v *Kuldových Moravských národních pohádkách, pověstech, obyčejích a pověrách se ve 2. svazku pod č. 110* (vyd. z r. 1874, str. 172) setkáváme s látkou z Decameronu, která byla od konce 16. století (1592) vydávána s názvem *Kronika utěšená o jednom znamenitém měštěninu římském jménem Dionidesovi a o Brigitě, manželce jeho*. Tuto látku zpracoval nově Josef Kopta v knize *Láska v pěti podobách* (1946 a 1959).

⁶⁾ Vydal fototypicky Zdeněk Těbolka jako VI. svazek MBT. (Praha 1928.)

⁷⁾ Známý byly jistě u nás také oba latinské spisy *De casibus virorum illustrium* a *Compendium de praeclaris mulieribus*.

a především ve výběru témat. Ant. Grund ukázal v souvislosti s boccacciovskými rozprávkami Hynka z Poděbrad,⁸⁾ že překladatel si z Decameronu vybíral především látky erotické, vyprávění o nevěrných ženách a klamaných manželech, většinou tedy povídky třetího, sedmého a osmého dne Decameronu. Výběr Hynka z Poděbrad zprostředkoval tedy čtenářstvu jen jednu stránku renesanční novelistiky. Zasluhou Mikuláše Konáče byla pozornost čtenářstva obrácena též k jiným rysům mnohotvárné boccacciovské tvorby. Rozbor boccacciovských látek, zpracovaných Konáčem, nám pomůže najít specifikum Konáčova přístupu k předlohám, zvláště ve srovnání s rozprávkami Hynka z Poděbrad.

Z Decameronu Konáč překládá a vydává tři novely: r. 1507 Kroniku o smutném skončení Gviškarda a Sigismundy, r. 1509 Kroniku o Cimonovi hlupém, skrze milost přemisterně vycvičeném a r. 1514 Pamphila mládence ctného z Centinovelie rozprávku nájprvnější o Serciapelletovi. (Kromě toho píše podle první kapitoly třetí knihy spisu *De casibus virorum illustrium* Hru pěkných připovídek.) Žádné z těchto prací nevěnovala dosud naše literární historie speciální pozornost; pouze první konáčovské zpracování látky z Decameronu bylo, jak ukáží dále, poněkud osvětleno v souvislosti s příbuznou renesanční problematikou.

Kroniku o smutném skončení Gviškarda a Sigismundy, kterou vytiskl r. 1507 Konáč se svým společníkem Johannešem Wolffem v staroměstské tiskárně u Matky boží na Louži, dochovánu nemáme. Známe však zpracování této látky z r. 1592.⁹⁾ Otázku, zda toto zpracování je totožné se zpracováním Konáčovým, pokoušeli se již někteří badatelé řešit. Tak Ant. Truhlář v článku *O některých knihách prostonárodní četby české ve století XVI.*¹⁰⁾ se domnívá, že jde o zpracování Konáčovo, „nejvýš jen v některých formách jazykových opravené“.¹¹⁾ Proti tomu soudí B. Ryba ve studii *Filip Beroaldus a čeští humanisté*,¹²⁾ že tisk z r. 1592 je novým překladem této oblíbené látky, která byla vydána předtím ještě jednou — r. 1564.¹³⁾ Rybova hypotéza je založena na souvislosti českého překladu „Cimona“ s latinským originálem Beroaldovým.¹⁴⁾ Domnívám se, že proti Truhlářovu ztotožnění textu z r. 1592 s neznámým konáčovským

⁸⁾ V úvodu k citované edici, str. 11n.

⁹⁾ Roudnice, Lobkovická knihovna, sign. II Hf 16/9 (nyní NUK v Praze).

¹⁰⁾ ČCM 1891, str. 426—434.

¹¹⁾ Op. cit., str. 434.

¹²⁾ Zvláštní otisk ze zprávy městského musea v Čes. Budějovicích za léta 1932 a 1933. České Budějovice 1934.

¹³⁾ V. H a n k a v bibliografické stati *České prvotisky* (ČCM 1852, IV, str. 71, č. 49) udává dvoji vydání, z r. 1507 a 1504, a to způsobilo, že se od té doby chybně Konáčovi přičítal (kromě vydání z r. 1507) ještě tisk z r. 1504; opravení tohoto omylu považuje Ryba (str. 35) za jedinou věc, kterou lze přijmout z celé studie Ant. Truhláře.

¹⁴⁾ Op. cit., str. 35.

textem z r. 1507 mluví především to, že verze z r. 1592 je prozaická, kdežto verze z r. 1507 byla s největší pravděpodobností veršovaná. Dobrovský totiž, který Konáčův nyní nezvěstný tisk nepochybně znal, uvádí toto dílko jako „eine Erzählung Beroalds von zwei Liebenden“.¹⁵⁾ V titulu se tedy objevuje nám již známé jméno boloňského učence Filipa Beroalda staršího, který byl významným zprostředkovatelem italského humanismu, mimo jiné i některých prací Boccacciových. Beroaldus přeložil z Decameronu tři novely: osmou novelu desátého dne, první novelu pátého dne a první novelu čtvrtého dne. Obou posledních použil jako předloh pro své překlady Konáč. Podle Beroaldova spisu *Varia opuscula*¹⁶⁾ zjistíme, že v prvním případě jde o prozaickou novelu Philippa Beroaldi *Historia de Galeso Cymone*,¹⁷⁾ kterou Konáč přeložil jako Kroniku o Cimonovi hlúpém, ve druhém případě o veršované vyprávění *De duobus amantibus*.¹⁸⁾ Je velmi pravděpodobné, že Konáč ve svém překladu zachoval veršovanou formu své předlohy. Můžeme tak soudit analogicky podle ostatní jeho tvorby: Konáč se ve většině případů úzkostlivě přidrží formální stránky svých předloh a jen v jednom případě prozaickou předlohu přetváří ve veršovanou hru (*Hra pěkných připovídek*).¹⁹⁾ Verze z r. 1592 veršovaná není, je prozaická stejně jako její předloha od německého humanisty Ariga (*Schlüsselfeldra*).²⁰⁾

Proti totožnosti Konáčova neznámého překladu s verzí z r. 1592, označenou jako *Třetí kronika o smutném skončení Gviškarda a Sigismundy, dcery krále salernitánského*, mluví také hledisko jazykové. Verze z r. 1592 je jazykově a slohově mnohem umělečtější než Konáčovy překlady z jeho prvního tvůrčího údobí, např. *Kronika o Cimonovi hlúpém*. Slohové plynulosti verze z r. 1592 by nebylo možno dosáhnout pouze jazykovými úpravami textu Konáčova. Jazyk Konáčova překladu z r. 1507 nemohl vydavateli po 85 letech vyhovovat, podobně jako Veleoslavínovi nevyhovoval po 75 letech Konáčův překlad Sylviovy kroniky — zdál se mu příliš archaický, a proto kroniku přeložil znovu.

Ovšem ani u čtyř skladeb, vytištěných pohromadě roku 1592 v Starém Městě Pražském u Jiříka Nigrína, nelze předpokládat jediného překladatele, resp. upravovatele. Mezi „kronika-

¹⁵⁾ *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur* z r. 1818, str. 365. — Neodvolávám se na Jungmanna, I. J. Hanuše, Jos. Jirečka aj., kteří v této otázce zřejmě vycházejí z Dobrovského.

¹⁶⁾ Basileae 1513 a 1517 (Univ. knihovna v Brně, sign. ST₂ — 88588). Z doby před Konáčovými překlady dvou novel nebyla mně dostupná žádná Beroaldova tištěná práce.

¹⁷⁾ Op. cit., fol. 34a—37a.

¹⁸⁾ Op. cit., fol. 73b—79a.

¹⁹⁾ Pro naši otázku není rozhodující, že Konáč v biblické hře *Judith* volí jiný sylabický rozměr, než je v originále.

²⁰⁾ Předlohu zjistil A. Truhlář v citované studii (str. 432); Ariga však považuje za Heinricha Steinhöwla.

mi“ jsou jisté jazykové i formální rozdíly, které nám ukáže stručná charakteristika jednotlivých skladeb:

Jako první je zařazena *Kronika utěšená o jednom znamenitém měštěninu římském jménem Dionidesovi a o Brigidě, manželce jeho*. Je to devátá povídka druhého dne Decameronu, odtud však překládána nebyla, nýbrž z úpravy latinské, jak se dovídáme v předmluvě. Ta je neobyčejně důležitá, protože v ní čteme tento projev národní hrdosti: „Kterúžto kroniku ne tak ozdobnú jako užitečnú každému z latinské řeči v český jazyk abych přeložil, neméně mne k tomu téhož jazyku milost jako příkladného psaní žádost přinutila. Ač i o tom vím, že již Čechové mnozí ten obyčej zachovávají, když jim české knihy v ruce se dostanou, ihned je ne jinak než jako uhlé řěavé z rukou vypouštějí. Ale já ty a takové mezi těmi počítám, kteřížto jsou posmívání najhodnější. A tu víru mám, že této knížky žádný (leč ten, kdož nelibost k českému jazyku má) pctupovati nebude. Protož kdož čísti budeš, rozjímaj: a nedostatky ne mně Janovi, ale vtípu mdlému, prosím, připisuj. Na věky se dobře měj.“

V této předmluvě²¹⁾ promlouval vztahem k národní humanista typu Konáčova. Uvedená předmluva je konečně také v úzkém vztahu ke Konáčovi, a to proto, že je zčásti přímo přejata z jeho předmluvy k pseudoluklánskému dialogu Charona s Palinurem z r. 1507.²²⁾ Překladatel první kroniky tisku z r. 1592 si z Konáčovy předmluvy z r. 1507 nevyppůjčil jen jádro obranného projevu, ale i některé jiné formulace a závěrečnou omluvu svých nedostatků, jež má čtenář připsat „vtípu mdlému“; konečně i poslední věta předmluvy zaznívá reminiscencí na Konáče, který své úvody nebo doslovy „k věrnému Čechovi“ končil přáním „měj se dobře“.²³⁾

Je zajímavé, že vztah obou předmluv unikl J. Máchalovi, jednomu z předních starších badatelů o knížkách lidového čtení, který však ve stati *K staročeské povídce o „Perytonovi“*²⁴⁾ soudí, že autorem předmluvy ke kronice o Dionidesovi byl kněz Jan Češka. Máchal pro svou hypotézu nepřináší doklady, poznamenává jen, že „literární činnost jeho spadá na konec XV. a na počátek XVI. století a do této doby možno snad klásti prvotní překlad kroniky o měštěninu římském“.²⁵⁾ Domnívám se, že Máchalovu domněnku bude třeba ještě zdůvodnit. Časově by sice Češka mohl přicházet v úvahu, protože překlad kroniky je jistě starší než tisk z r. 1592.²⁶⁾ Češka je současníkem Konáčovým: tvořil stejně jako Konáč po celou první polovinu 16. století, zemřel pět let po Konáčovi (1551). Avšak Českův postup při úpravách z antických a renesančních spisovatelů, jak jej poznáváme ze spisů Pěkné a velmi užitečné řeči vybrané z kněh některých mudrcův pohanských a učitelův starých z r. 1572²⁷⁾ a Příkladné řeči a užitečná naučení... z r. 1579,²⁸⁾ je charakterizován určitými rysy, které „Dionides“

²¹⁾ Byla otištěna i v novém, nezměněném vydání „kroniky“ z r. 1603 (u Daniele Sedlčanského, týž konvolut Lobkovické knihovny, II Hf 16/5).

²²⁾ Srov. citát na str. 44–45.

²³⁾ Tím ovšem nechci říci, že by tohoto závěru používal jen Konáč; je např. i u V. Piaseckého v Přípise Řehoři Hrubému k překladu Isokratovy řeči k Demonikovi (Výbor II, sl. 1160) i v dílech některých jiných humanistů.

²⁴⁾ ČMF 1 (1911), str. 396–399; o této skladbě psal Máchal také ve studii *O některých knížkách lidového čtení* v Národopisném sborníku československém III (1898), str. 14–19.

²⁵⁾ Op. cit., str. 398.

²⁶⁾ Pro to mluví především hledisko jazykové — překlad kroniky o Dionidesovi je dosti archaický. Přesné jeho časové zařazení je dosti obtížné, protože některé jeho charakteristické jevy hláskové (např. téžeslabičné —aj—) nebo morfologické se v jazyce drží dosti houževnatě. Překlad tedy mohl vzniknout stejně v první třetině 16. století (z hláskových jevů by pro to mluvílo nerozšířené -ú-), jako po polovině 16. století. Pro tisk z r. 1592 mohl pak překlad být jazykově upraven.

²⁷⁾ Univ. knih. v Brně, sign. St 1 — 6852.

²⁸⁾ Krajský archiv v Brně, sign. 6308.

postrádá. Nepochybně však je to, že Konáč svými názory²⁹⁾ i svou překladatelskou prací působil na své literárně činné vrstevníky, že snad měl i okruh spolupracovníků, které ovšem bude ještě třeba shledávat. Situace bude tu jistě obdobná jako u Veleslavína, kde však je celá otázka snazší proto, že okruh Veleslavínových spolupracovníků je znám. Konáč měl pravděpodobně předpoklady k tomu, aby se stal hlavou jakési překladatelské a upravovatelské „školy“ s určitým programem; k tomu by poukazovalo jeho společenské postavení vlivného pražského měšťana a majitele tiskárny, vzdělaného překladatele a jistě iniciativního vydavatele.

Od první kroniky o Dionidesovi se odlišuje — zvláště v oblasti formy — *Druhá kronika a Pirámovi a Tysbě, kteříž se velmi milovati začali, že tak pro sebe životuov se opovážili a žalostivý konec milosti své vzali, že se oba mečem proklali. Tak jakž tato historia ukazuje, kteráž je vypsaná z čtvrtých kněh Ovidiových . . .* Tato kronika není totiž napsána prózou charakteristickou pro konec 16. století, ale skládá se z 266 úseků o 8 až 25 slabikách, zakončených asonancemi nebo někdy i gramatickými rýmy. Srov. např. začátek vyprávění: „Času jednoho v Semiramis městě slavném / k tomu také zdmi velmi pevnými a vysokými ohráženém / trefilo se, že Pirámus, mládenec velmi krásný / jat byl milostí Tysbe z téhož města panny. / Kterážto svou krásou všeckny panny jiné / též mravy a ctnostmi převyšovala té chvíle.“ Při četbě této rozprávky se vnučuje domněnka, že jde buď o volný překlad z Ovidia (Met. IV, 55—167) verši o proměnlivém počtu slabik,³⁰⁾ nebo už o přepracovanou skladbu veršovanou.

Po kronice o Gviškardovi a Sigismundě, kterou jsme charakterizovali výše, následuje *Čtvrtá kronika o té poctivé a šlechetné paní Lukrecii, kteráž jest ku příkladu dobrým manželkám, poctivým a věrným.* Od předešlých tří skladeb se tento překlad z Boccacciova latinského spisu *De claris mulieribus* liší krátkým rozsahem (4 strany malého formátu) i kompoziční nepropracovaností: stručné vyprávění nemá očekávané rozuzlení — čtenář se vůbec nedovídá o potrestání Sexta, svůdce Lukreciina.

Čtyři skladby tisku z r. 1592 se sice vzájemně hodně podobají svou tematikou (osudy nešťastných nebo nevinně trpících žen), která je konečně příznačná pro celou jednu větev našich renesančních rozprávek, jsou však mezi nimi i velké rozdíly formální, které nás vedou k zamítnutí názoru o jednom překladateli. Domnívám se, že určitě překladatel, resp. upravovatel první kroniky byl jiný než skladeb ostatních. Svědčila by pro to jednak skutečnost, že svou kroniku opatřuje vlastenceckou předmlouvou s uvedením svého jména a mravotvorným doslovem (na konci čtvrté kroniky je sice v posledním odstavci mravní naučení ženám, ale to má zcela jiný charakter než doslov k první skladbě), jednak i jazyk kroniky, který má rysy archaické a v němž jsou i hláskové zvláštnosti (chaterný, přeč, žádnej), s nimiž se v ostatních skladbách nesetkáváme (uvedených slov je tam použito ve spisovné podobě). Pokud jde o další tři skladby, nelze vyloučit, že měly jednoho překladatele, popříp. upravovatele, i když se druhá kronika po stránce formální odlišuje od všech skladeb ostatních.

Naše zamyšlení nad tiskem z r. 1592 přispělo ke zjištění analogií mezi předmlouvou k první kronice a Konáčovou předmlouvou z r. 1507 a navíc odhalilo i diferenční rysy podporující názor, podle něhož je totožnost textu z r. 1592 s nezcitlivým Konáčovým textem z r. 1507 nepravděpodobná.

Přesto se domnívám, že více než problém totožnosti textů z r. 1507 a 1592

²⁹⁾ Srov. doslov k rozprávce o Cimonovi.

³⁰⁾ Srov. Karel Hrdina, *Pyramus a Thisbe v českém zpracování XVI. věku*. Národopisný věstník československý, roč. 14 (1921), str. 98—99.

nás zajímá otázka Konáčova přístupu k Boccacciovi po stránce tematické. A tuto otázku řešit můžeme, poněvadž Konáč se ve svých zpracováních, jak ještě uvidíme, neuchyloval k dějovým úpravám. Proto můžeme konstatovat, že Konáč r. 1507 přeložil z látek Decameronu (i když nikoli přímo odtud) vyprávění, které se velmi odlišovalo od novel, jež překládal Hynek z Poděbrad. Námětem byl sice také milostný vztah dvou lidí, ale vztah nešťastný. Tajná láska královské dcery Sigismundy ke dvořanu Gviškardovi končí tragicky — popravou Gviškardovou a sebevraždou Sigismundinou. Boccaccio v originále, stejně jako v úpravě Beroaldově, a tudíž s největší pravděpodobností i v překladu Konáčově, nechce bavit nevázanou rozmarností, ale spíše dojímat tragickým koncem, který je důsledkem sociální nerovnosti obou milenců. Tím ovšem nechci říci, že Konáč v tomto případě sáhl po látce středověké. Boccacciovo vyprávění obsahovalo celou řadu motivů s renesančním vztahem k životu, jež jsou uloženy hlavně v Sigismundině apologii před otcem-králem: je to obhajoba práva na lásku s milovaným člověkem navzdory sociální nerovnosti a zároveň sebevědomý výraz pohrdání nad tradičními morálními kategoriemi; je v ní zdůrazněno, že pravá urozenost se nezakládá na majetku a titulech, ale na šlechetnosti ducha. Tyto motivy jsou nejen v Boccacciově originále, ale i v Beroaldově zpracování, a my bohužel dnes nemůžeme s jistotou říci, jak jich použil Konáč. Avšak podle analogie s ostatními jeho věrnými i překlady můžeme soudit, že se tyto renesanční motivy uplatnily také v Konáčově překladu.

*

První novelu pátého dne Decameronu přeložil Konáč, jak jsme poznamenali už výše, opět z Beroalda.³¹⁾ Překlad označil jako *Kroniku o Cimonovi hlúpém, skrze milost přemisterně vycvičeném, Filipa Beroalda Bononienského*.³²⁾

Srovnání překladu s předlohou nám podá typický obraz práce Konáče-překladatele. Kromě Beroaldova označení „Mythica historia in latinum e vernaculo sermone conversa“ překládá Konáč celý text doslovně s důsledným zachováváním latinského slovosledu. Srov. např. orig.: cui Galeso nomen inditum a parentibus

³¹⁾ Nebyl to však poslední Konáčův překlad z díla Filipa Beroalda staršího. Srov. IV. kapitulu.

³²⁾ Zd. Tobolka, který novelu vydal s pěti jinými drobnými spisy Konáčovými v V. svazku MBT (Praha 1928), čte v posledním slově titulu „Bononičského“. Stejně transkribuje i Jakubec v *Dějínách literatury české I*, str. 603 (1929). B. Ryba se v cit. díle o Filipu Beroaldovi (str. 34) domnívá, že v posledním slově nadpisu je mezi hláskami i—s písmeno é, nikoli ě; adjektivum „bononienský“ mohlo vzniknout podle latinského „bononiensis“. Pro Rybovu domněnku svědčí i to, že knihtiskař Konáč (se svým společníkem J. Wolffem) nepoužíval v době tisku této rozprávky litery ě. O rok později (1510), v předmluvě k Sylviově kronice, užívá Konáč už adjektiva bononský: ... o kterémž (tj. o Sylviovi) i Beroaldus, časuo těchto výborný písař, bononským konšelóm o svornosti mluvě zmienku činí... Tvar bononský nacházíme pak i v překladu Beroaldova dialogu z r. 1527.

fuerat // překl.: jemužto Galezo jméno přezdíváno od rodičů bylo; nebo závěr originálu: hic Rhodon, ille Cypron in suam quisque patriam remeant: ubi cum suis feliciter concorditerque vixerunt // překl.: onen do Rodon, tento do Cipron do své každý vlasti se vrátili, kdežto s svými šťastně a svorně živi byli (dvojice hic — ille je přeložena nesprávně!). Jen ve třech případech nahrazuje překladatel jediný latinský výraz dvěma synonymy českými: molestum (orig.) // odpor- né a protimyslné (překl.), propter paternam factionem (orig.) // pro otcovo sli- benie a zasnúbenie (překl.), preciosior (orig.) // dražšie a milejšie (překl.). Zřídka je v překladu vynechán podmět známý z předcházející věty (Cimon) nebo je vypuštěna část věty latinského originálu (tak např. Konáč nepřekládá „et meac Hercules cupido saepissime solet ex locis tenebricosis extrahere spiritus generosos“ nebo na jiném místě „et agere Iphigeniae moritu“); někdy Konáč vypouští nebo naopak v textu přidává závorčky a celkem výjimečně provádí přeskupení ve větě (tibi ad secundam, mihi ad primam puellae rapinam — orig. // mně k prvnímu a tobě k druhému děvečky unesení — překl.).

Je pochopitelné, že takový překlad je na nejednom místě neuhlazený a těžkopádný; srov. např. sed etiam musicae disciplinae factus est peritissimus (orig.) // ale také umění kantorského učiněn jest předospělý (překl.).

Překladem této boccacciovské rozprávky si Konáč vybral látku z hlediska obsahového „renesančnější“, než je v jeho prvním překladu o Gviškardovi a Sigismundě. Ve vyprávění o královském synu Cimonovi, kterého láska přetváří z hlupáka v chytrého a udatného muže, je podání některých motivů a scén nesporně renesanční, jako je např. Cimonovo náhlé milostné vzplanutí k roz- košné dívce zaslíbené jinému muži, nebo milenčin dvojí únos. Společné oběma novelám, jež Konáč přeložil, je povýšení lásky nad konvenční morálku a ne- respektování konvenčních vztahů mezi lidmi. Ve druhém překladu je však tato složka provázena sympatiemi vypravěče (a tedy i překladatele) a šťastným zá- věrem, kdežto v prvním překladě jsou tyto sympatie překryty tragickým za- končením novely.

Konáč si byl dobře vědom toho, že základní ladění novely i některé její mo- tivy se odlišují od tradiční morálky, a že proto rozprávka může u konzervativních lidí způsobit „mravní pohoršení“. V Konáči se ozval renesanční umělec, pře- svědčený, že je potřebí situaci vyjasnit jednou provždy. Proto ke svému překladu připojil pasáž, která je z hlediska literárněhistorického velmi důležitá, protože obsahuje teoretické zdůvodnění překladové práce na renesančních tématech. Konáč tu připravuje půdu pro takovou činnost v širokém měřítku. Nevytyčuje sice program, ale staví se rozhodně proti tomu, aby byly úzkoprse zamítány „kroniky a písmá poetská“, mezi něž patří i kronika o Cimonovi. Není rozhod-ující, že Konáčova pasáž je nepůvodní — je vzata také z Beroalda, z jeho

*Oratio habita in principio enarrationis Propertii, continens laudes amoris*³³⁾ —, důležité je, že Konáč pasáž vybral záměrně (v předloze nenásledovala bezprostředně za textem Cimona) a že se s Beroaldovými myšlenkami ztotožňuje. Renesančně odvážné zde bylo postavení milostných příběhů z renesančních „kronik“ na stejnou úroveň s erotickými vztahy z knih Starého zákona (Jakob a Ráchel, Samson a Dalila, David a Betsabé aj.). Pozoruhodné je i prohlášení, že „jestliže písma všecka, v kterých se milosti a věci frejírské pokládají“, budou i s jejich autory zamítána, pak mají být „potupena“ i svatá písma. To byla myšlenka na svou dobu znamenitá a na Konáčově velikosti neubírá nic fakt, že se schoval za humanistickou autoritu. Konáč, který dvě léta předtím (1507) v předmluvě k dialogu Charona s Palinurem plamenně obhájil spisování v českém jazyku, nyní vášnivě vybojovává právo překladatele vybírat si z cizích literatur látky, které dosud byly považovány za hříšné. Konáč klade dodatkem k překladu Cimona, nazvaným *Že písma poetuo o milosti a kronikářuo nemají zamítána býti*, teoretické základy renesanční zábavné literatury,³⁴⁾ která by byla blízká životní realitě. Na těchto základech stojí převážná část jeho překladové činnosti až do roku 1528.

*

Konečně r. 1514 přeložil Konáč třetí boccacciovskou rozprávku s titulem *Pamphila*³⁵⁾ *mládence ctného z Centinovelle rozprávka nájprvnější o Serciapelletovi, písaři obecném, kterýž na smrtné posteli zpovědníka oklamav, po smrti za svatého jměn, držien i ctěn byl.*³⁶⁾

Proč ze sta novel Decameronu překládá Konáč kromě vzpomenutých dvou prací právě první novelu prvního dne? Obsahově se tato skladba liší od obou dříve přeložených prací tím, že není eroticky laděna. Je to příběh podvodníka, který se vysmívá zpovědi, tedy jakýsi útok na církevní věrouku, zvláště sarkastický se zřetelem k výraznému motivu, že bezbožný Serciapellet je prohlášen za světce. Z tohoto hlediska není bez zajímavosti porovnat subjektivní záměr Boccacciův s objektivním dosahem jeho novel s proticírkevní tematikou. Domnívám se, že Boccaccio nechtěl útočit proti církvi, chtěl jen bavit příběhy o chytrých a veselých lidech, kterým přeje Štěstěna. Bylo to zcela v souladu

³³⁾ Op. cit., fol. 6a. Předlohu zjistil R. Trautmann v práci *Über einige unbekannte Prager Drucke des Mikuláš Konáč aus den Jahren 1507—1511*, str. 5. Berlin 1925.

³⁴⁾ U doslovu k Cimónovi bych zdůraznil právě tendenci teoreticky obhájit zábavnou literaturu. *Frantovy práva* (1518) mají v úvodu také obhajobu světské zábavné tematiky, ale je to obhajoba ad hoc, vztahující se pouze k dílu, jež po ní následovalo; takovou obhajobu nebylo možno generalizovat.

³⁵⁾ Pamphilus je v Decameronu jméno jednoho z deseti členů společnosti, která se baví vyprávěním různých příběhů. Tobolka však Pamphila chybně považuje za autora, z něhož Konáč překládal. (Příloha k MBT IV, str. 3, Praha 1927.)

³⁶⁾ Strahov. knihovna, sign. DR IV 23.

se situací, do níž jsou zasazena vyprávění sedmi mladých žen a tří mužů, uprchnuvších roku 1348 před morem ve Florencii na venkov; v takové situaci šlo víc o zábavu než o útok. Avšak objektivní stránka působení spisů italských humanistů, především Boccacciových, je v rozporu se subjektivním záměrem autorů. V italském prostředí některé církevní kruhy poměrně brzo vidí v renesančním umění tendence církvi nepřátelské. Hodně nám o tom napoví např. Savonarolův naprosto zamítavý vztah k Medicejským, Savonarolův konec je však zároveň dokladem složitosti situace. Je proto pravděpodobné, že v konfliktových náboženských poměrech počátku 16. století u nás byl v Boccacciovi oceňován právě ten rys jeho tvorby, který mohl posloužit nekatolickým vyznáním v boji proti katolické menšině. Proto asi Konáč překládá právě novelu o Serciapelletovi, jejíž děj mohl mít dosah nejen náboženský, ale v době zápasů měst se šlechtou i politický. Konáč pravděpodobně vyhověl určité společenské poptávce a vydal v české verzi rozprávku, útočící na formálnost zpovědi a ctění svatých. Sám však svému překladu vtiskuje v doslovu tuto mravoučnou interpretaci:

Máš již, Čechu milý, kterak přirozenie a svědomí převrácené člověka nepravého, nešlechtného po všecka léta svá, ano i na smrtné posteli nic dobrého, nic pravého a spravedlivého, ale všecko zlé, převrácené, stydké a nešlechtné vzhopné jest páchatí, na tomto Serciapelletovi, obecném písaři, toho poznánie. U nějž tehdy takové znaje jich se vystříhati a ne snadně všemu, což vidieš neb slyšíš, viery přidávati, abý neb mnichem tiemto, neb lidem k věření vzhopným Serciapelletem oklamaným nebyl. Mějž se dobře!

Vidíme, že vyprávění o Serciapelletovi chápe vydavatel jako odstrašující příklad člověka bez víry a bez svědomí a že zároveň chce tímto příběhem čtenáře upozornit, aby byl kritický ke všemu, co se mu předkládá k věření. Důležité je i to, že citovaný prozaický dodatek je Konáčovou vlastní prací; nepoužil zde myšlenek ze závěru své předlohy (které si všimnu dále), následujícího za textem a nabízejícího se tak k překladu, kde je zdůrazněno nekonečné milosrdenství boží k hříšníkovi. U Konáče v závěru tento motiv není, kdežto ukázání Serciapelleteta jako výstražného příkladu je nejen v doslovu, ale i v připojených pěti sapfických strofách a 54 osmislabičných verších, spojených sdruženým rýmem. Srov. např. tyto verše (19–24):

Jakož tento Serciapellet,
kterýž zle živ byl mnoho let,
páše mnohé nepravosti,
jakožs tuto slyšel dosti,
vystříhají se nepravosti
a následuj nevinosti.

V těchto verších je patrný ještě jeden rys Konáčova moralizování, nikterak výjimečný, protože se s ním setkáváme i v jiných jeho pracích; je to vybízení

k pokoře, k poslušnosti, odevzdanosti do vůle boží, spojené s uhlazováním společenských rozporů a s odkazováním na věčnou spravedlnost. Charakteristickým dokladem toho jsou třeba verše 27–30:

Nebuď škodlivý žádnému,
a zvláště spravedlivému,
snes křivdu trpělivostí,
budeš ozdoben moudrostí.

Na první pohled se zdá, že Konáčem zdůrazňované křesťanské vlastnosti jsou v jedné rovině s bratrskou pasivitou, z celého Konáčova díla však můžeme soudit, že měl mnohem blíže ke katolíkům než k Jednotě. To potvrzuje na jedné straně např. překlad Sylviovy kroniky z r. 1510, na druhé straně jeho původní dialog z r. 1515, v němž Konáč k českým bratřím zaujímá takřka nepřátelské stanovisko, kdežto jeho vztah ke katolíkům je kompromisní. V Konáčově stanovisku je možno hledat odraz sociální a politické situace v Čechách na sklonku vlády Vladislava Jagellonského, pro kterou je příznačné kompromisní stanovisko bohatého kališnického měšťanstva i šlechty ke katolictví.

Nad společenskou funkcí překladu novely o Serciapelletovi se zamyslel Arturo Cronia ve spisku *Boccaccio v českém písemnictví* (Quaderni dell' Istituto di cultura Italiana di Praga VII, Praga 1949).³⁷⁾ Jeho vývody jsou celkem správné, nemožu však souhlasit s touto jeho formulací: „Třeba ještě zvláště upozornit na dojem, jakým asi působila novela ser Ciappelleta v prostředí, kde nábožnost, pobožnůstkářství a náboženská lhostejnost se sice seikávaly, ale ne vždy se srovnávaly s kultem sv. Jana Nepomuckého a Mistra Jana Husa a s úctou duchovních osobností!“³⁸⁾ Nehledě k tomu, že v této době nelze ještě mluvit o kultu s v a t ě h o Jana Nepomuckého (byl kanonizován až r. 1729), necharakterizuje tato věta správně náboženskou situaci u nás na počátku 16. století a nepřihlíží ani k tomu, že rozdíly mezi katolíky a utrakvisty byly v této době malé,³⁹⁾ že např. utrakvisté zachovávali ušní zpodobění stejně jako katolíci.

Nakonec se pokusím řešit otázku, z kterého textu Konáč rozprávku překládal. Filip Beroaldus tuto boccacciovskou novelu nepřeložil. Je malá pravděpodobnost, že by ji Konáč překládal přímo z originálu, a to jednak proto, že se u něho ani v titulech, ani ve vlastních rozprávkách nikde nesetkáváme se jménem Boccacciovým, jednak proto, že Boccaccio-novelist je u nás na počátku 16. století znám nikoli přímo, ale prostřednictvím svých překladatelů a upravovatelů. Pro jistotu a úplnost jsem provedl srovnání Konáčovy verze s originálem a poměrně velké formulační rozdíly ukazovaly na jinou předlohu. Nabízí se námitka: proč

³⁷⁾ Po pěti letech vyšla tato práce s některými prospěšnými úpravami italsky: *La fortuna del Boccaccio nella letteratura ceca. Con saggio bibliografico. Estratto dalla rivista „Lettere Italiane“*. Anno VI (1954) — N. 3, Genova.

³⁸⁾ Op. cit., str. 11.

³⁹⁾ Srov. Z. Winter, *Život církevní v Čechách*, 1. sv., str. 34 (i na jiných místech). Praha 1895.

myslit hned na jinou předlohu, když všechny motivy vyprávění a celá dějová osnova jsou zachovány? Konáč mohl přece sám při překládání provést jisté úpravy, k nimž bychom ovšem dnes museli připomenout, že novou verzi stavějí ve srovnání s originálem umělecky níže, a to především tím, že v důsledku nadbytečného užívání vedlejších vět a synonym činí text rozvleklým. Avšak k předpokladu, že Konáč neměl před sebou originál, ale použil jiného textu, mne vedla zkušenost, že Konáč je obvykle překladatelem velmi nesamostatným, který se vždy úzkostlivě drží své předlohy.

Proto jsem se zaměřil na další dva Boccacciovy upravovatele, kteří přicházeli v úvahu jako autoři Konáčovy předlohy. Byl to především *Leonardo Brunid'Arezzo* (Aretno, 1369—1444), italský humanista, z jehož rozsáhlého díla jsou nejpozoruhodnější latinské překlady řeckých klasiků (Plátóna, Demosthena, Plutarcha, Aristotela); svůj obdiv k velkým zjevům italské renesance vyjádřil latinskými biografiemi Danta a Petrarkey a latinským překladem *Decameronu*. — Do němčiny Boccacciovo dílo přeložil r. 1473 druhý upravovatel *Decameronu*, německý humanista *Arigo* (vl. jm. Heinrich Schlüsselfelder, dříve považovaný za H. Steinhöwla, 1412—1483); jeho překlad vyšel ve 2. vydání r. 1490.⁴⁰⁾

Srovnání textu Konáčova s verzí Aretinovou i Arigovou ukazuje, že Konáč překládal z němčiny — z textu Arigova, který také byl předlohou rozprávek Hynka z Poděbrad⁴¹⁾ a kroniky o Gviškardovi a Sigismundě v tisku z r. 1592.⁴²⁾ Vzhledem k tomu, že otázku předlohy Konáčovy novely o Serciapelletovi literární historie dosud neřešila, uvedu několik dokladů, svědčících o tom, že Konáč skutečně překládal z německého textu Arigova.

Konáčův překlad je z největší části věrný; srov. např.: *Des natur und leben waz also; Er het in groß übel wo seine briefe und instrument, wie wol er der nicht vil machet, anders dann unrecht falsehe und zû nichte funden worden.* (Orig.) — Jehož přirození a život byl takový: Velmi sobě za zlé kladl, když by jeho listové a instrumenta, ačkoli jich málo dělal, jinač nežli nepravá, falešná a k ničemému užitečná nalézaná byla. (Překl.)

Důsledkem doslovného překladu jsou časté germanismy v českém textu: . . . *die unrecht, die er verpracht vor gericht wider arme leutt, dem ritter ze liebe sein geschonet und im vertragen wurden.* (Orig.) — Nepravosti, kteréž před právem proti chudým lidem páchal, rytieři témuž k líbosti šonovány a snášiny bývaly. (Překl.) — *Nebo: Es ist uns ein grosse schand kranke auß unserm haub ze schicken.* (Orig.) — Veliká nám hanba nemocné z domu svého vyšikovati. (Překl.)

⁴⁰⁾ Nově vydal r. 1860 ve Stuttgartu Adelbert v. Keller.

⁴¹⁾ Úvod ke Grundově edici, str. 12.

⁴²⁾ Ant. Truhlář, citovaná stať z ČČM 1891, str. 432.

Jen výjimečně se u Konáče setkáváme s úpravou textu, která záleží ve vynechání části věty předlohy (naproti tomu Konáč nic nepřidává k Arigově verzi, která proti Boccacciovu originálu působí místy dosti rozvlekle): Fürpaß in fraget und sprach: Sun, hastu gesündet in begerung mer, dann pillich gewesen ist? Oder hastu icht daz dir nitt zů gehört. (Orig.) — Dále se ho otázav, řekl: Synu, shřešil-lis žádostí více, než jest slušné bylo? (Překl.)

Někdy je Konáčovo znění výstižnější než v předloze, např.: Ein grosser heimlicher dieb; er hat es mit dem atten an sich gezogen wer es müglich gewesen wo es im hat mügen werden frässig vol und trunken. Ein grosser lügner und spiler mit falchen würfeln. (Orig.) — Tajný zloděj veliký; by bylo možné dechnutím, by byl rád k sobě, kdež by mu se co dostati mohlo, přitáhl. Žráč, hrdloň, velmi veliký lhář a hráč kostkami falešnými. (Překlad.) Nebo: ... um balle kleine unnütze ding die sich under euer füsse wickeln ir got und seiner lieben mütter flucht. (Orig.) — Pro lečjakés marné hubené věci, kteréž se vám jako okolo podolku vrtí, Bohu i jeho milé Matce láváte. (Překl.)

Místy v Konáčově překladu nacházíme nepřesnosti a chyby, např.: ... mir ist in gedanke komen, wie ich an einem samstag nach der none zeit... — Přišlo mi ku paměti (di), že jedné neděle po nóně...

Po rozboru tří Konáčových překladů boccacciovských novel se můžeme vrátit k základní otázce — jaká témata si Konáč zvolil a jaký je rozdíl mezi Konáčem a Hynkem z Poděbrad v přístupu k látkám, zařazeným původně do Decameronu.

Zdá se, že v Konáčově výběru boccacciovských rozprávek se obráží určitá zásada, která je v souladu se zákonitostí rozvoje naší renesanční zábavné literatury jako celku: Konáč postupuje od námětu renesančního s řešením v podstatě středověkém (Gviškard a Sigismunda) přes látku, jejíž renesančnost tkví v erotickém líčení (Cimon), k novele renesanční svým zaostřením proti církevnímu dogmatismu (Serciapellet). Zde se naskýtá otázka, zda tento výběr nebyl dán předlohou. Myslím, že nikoliv, protože jinak by Konáč asi přeložil všechny tři boccacciovské novely, jež mu zprostředkoval Beroaldus. Překlad „Serciapelleta“ z jiné předlohy, kde se mu také k překladu nenabízela jen jediná práce, je dokladem Konáčova uváženého výběru.

Podle Antonína Grunda⁴³⁾ stojí překlady Hynka z Poděbrad výrazově vysoko nad svou předlohou, tj. textem Arigovým. Grund uvádí řadu dokladů na to, že Hynek z Poděbrad při překladu novel Decameronu „více dbá smyslu než otrockého překladu, a proto boccacciovské rozprávky překvapují nenuceným tónem, výstižnými obraty a nehledanými výrazy“.⁴⁴⁾ Totéž nelze, bohužel, říci o Konáčovi jako překladateli rozprávek o Cimonovi a Serciapelletovi. Hynek

⁴³⁾ Úvod k *Boccacciovským rozprávkám*, str. 12.

⁴⁴⁾ Op. cit., str. 13.

z Poděbrad a Konáč představují zřejmě dva rozdílné typy překladatelů: první se dá vést smyslem své předlohy a přitom vědomě usiluje o co nejmělečtější vyjádření, druhému záleží především na věrnosti překladu. Konáč, který jistě patří k druhému překladatelskému typu (jak ještě ukáží i na jiných jeho překladech), neměl asi tížadost po originalitě a správně odhadl své síly v tomto směru. Jak je vidět z jeho doslovu právě k rozprávce o Serciapelletovi, prvotní mu byla tendence díla, druhotné jeho umělecké zpracování. Při srovnání přístupu dvou našich překladatelů z konce 15. a počátku 16. století k novelám Decameronu nesmíme ovšem zapomínat na tu okolnost, že Konáčově překladatelské technice byly cizí takové zásahy do textu, jako lokalizování cizích názvů do českého prostředí a počešťování osobních jmen, s nimiž se zhusta setkáváme u Hynka z Poděbrad.⁴⁵⁾ Specifikum Konáčova přístupu k látkám z Decameronu je jistě v doslovech; v prvním z r. 1509, který má přímo programový ráz, Konáč sebevědomě obhajuje právo překladatele na volbu předloh, ve druhém z r. 1514 rekapituluje děj novely, aktualizuje jej a vyvozuje z něho mravní naučení.

Jestliže si závěrem položíme otázku společenské působnosti novel Hynkových a Konáčových, musíme bez váhání dát primát Konáčovi. Novely Hynka z Poděbrad zůstaly asi v rukopise a mohly se stát četbou jen velmi malého okruhu literárních labužníků, kdežto tištěné novely Konáčovy se dostaly do rukou čtenářstva mnohem početnějšího a mohly tak přímo působit na další vývoj naší zábavné prózy renesanční.

⁴⁵⁾ Srov. Grundovy doklady v úvodu k jeho edici, str. 14.